

ANDREY TARKOVSKİ'NİN *ANDREY RUBLEV* FİLMİYLE BİLGE KARASU'NUN *UZUN SÜRMÜŞ BİR GÜNÜN AKŞAMI* KİTABINI BİRLİKTE DÜŞÜNMEK

Ertan Tunç

Andrey Tarkovski'nin senaryosunu Andrey Konchalovski ile birlikte yazdığı *Andrey Rublev* (Andrey Rublyov, 1966), yönetmenin ikinci uzun metraj filmidir. Film, 15. yy. Rusyasının en büyük ikona ressamlarından biri kabul edilen Andrey Rublev'in hayatını anlatır. Sanatçının yaşamına dair günümüze ulaşan çok az bilgi ve belge olması sebebiyle film, bir biyografiden ziyade serbest bir uyarlama olarak değerlendirilmektedir. Tarkovski ve Konchalovski ikilisi, eserlerinin bir kısmı günümüze ulaşan sanatçının herhangi bir bilgiye ulaşamayan yıllarını dönemin tarihsel arka planından faydalanarak yorumlamışlardır.

Bilge Karasu'nun kaleme aldığı üç öyküden oluşan *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* kitabı aslında iki alt bölümden oluşmaktadır. Kitapla aynı adı taşıyan alt bölüm, 1963 yılında yazılan "Ada" ve 1964-65 yıllarında yazılan "Tepe" adlı iki uzun öyküden oluşmaktadır. "Dutlar" adlı, ilk iki öyküden bağımsız üçüncü öyküyle kitap tamamlanır. Bizans İmparatorluğu'ndaki resim-kıricılık (ikona-kıricılık/tasvir-kıricılık) döneminde (ve hemen sonrasında) geçen ve ortak karakterler içeren ilk iki bölüm, tematik açıdan birbirini tamamlamaktadır. Bu çalışmada "Ada" ve "Tepe" öykülerine odaklanılacaktır.

Tarkovski, *Andrey Rublev*'in hayatını sinema filmine dönüştürme fikrini aktör Vasily Livanov'dan almış, 1961 yılında *Ivan'ın Çocukluğu* (Ivanovo Detstvo, 1962) filminin çekimleri devam ederken Mosfilm'e sanatçının hayatını filme uyarlamak için resmî başvuru yapmıştır (Bird, 2004, s. 23). Başvuru kabul edildikten sonra 1962 yılında sözleşme imzalanmış ve ilk tretman 1963 Aralık'ında onaylanmıştır. Tarkovski ve Konchalovski senaryo üzerine yaklaşık iki yıl çalışmış, filmin çekimleri 1965 Nisan'ında başlamış, 1966 yılında tamamlanmıştır.

Ne **Bilge Karasu** *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'ndaki "Ada" ve "Tepe"yi yazmadan önce **Andrey Rublev**'i seyretmiş ne de **Andrey Tarkovski** **Andrey Rublev**'i çekmeden önce **Bilge Karasu**'nun söz konusu iki öyküsünü okumuştur. Aynı dönemde farklı coğrafyalarda benzer temalarda eser üretmiş olmalarına rağmen birbirlerinden ilham aldıkları kesinlikle iddia edilemez. Andrey Rublev'in vefat ettiği Aziz Andronikos Manastırı'nın (*St. Andronicus Monastery*) isminin, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nin ana kahramanlarından birinin adıyla (Andronikos) aynı olması, ikisinin manastırının da kutsal metinlerin çoğaltıldığı yazı manastırları olması tamamen tesadüftür. İkisi de (**Tarkovski** ve **Karasu**) eserini diğer sanatçının ilgili eserinden tümüyle bağımsız bir şekilde yaratmıştır, yine de eserlerin çeşitli ortak yanları olduğu ve ciddi benzerlikler taşıdıkları açıktır. Bu çalışmada birkaç farklı açıdan (içerik, zamansallık, metaforik vb.) ve çok sayıda benzerlik üzerinden ilgili filmle öykü kitabı karşılaştırılıp bir değerlendirme yapılacaktır.

Andrey Rublev'in ana kahramanı Rublev ve yakın arkadaşları Daniil ve Kirill Hristiyan Ortodoks keşişlerdir ve üçü de sanatçıdır. *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nin ana kahramanları Andronikos ("Ada") ve İoakim ("Tepe") Hristiyan Ortodoks keşişlerdir. Beşi de (başlangıçta) iman sahibi din adamlarıdır, "Ada" öyküsünde Andronikos'un sarf ettiği şu sözler beşi için de geçerlidir: "...yıllarca, keşiş olarak, din adamı olarak, bu inancı yaşadım, bu inanca bağlılığımı her türlü kuşkunun üzerinde, ötesinde saydım." (Karasu, 2021, s. 41)

Gerek Rublev gerekse Andronikos kendini inancını test eden istenmedik bir durum içinde bulur. Bu durum dışsaldır ve birebir ülkenin siyasi koşullarıyla ilgilidir. Siyasi çalkantı ve beraberinde gelmekte olan (hatta gelen) şiddet nedeniyle benliğinde gelgit yaşayan birey (hem Rublev hem de Andronikos) kendine şu basit soruyu sorar: "Bu gelişmelerden sonra bugüne kadar yaptığım şeyi yapmaya devam edebilir miyim?" İkisi de buna hayır şeklinde cevap verir ve kaçmayı/uzaklaşmayı tercih eder.

M.S. 1408 yılındaki Tatar istilasını, taht kavgası ve toplu katliamlar (mesela Pagan kıyımı) sonrasında büyük bir ruhsal çöküntü yaşayan Rublev sanatından soğur, yaşamın amacını sorgulamaya başlar. Sanatçıların kama ve bıçak uçlarıyla kör edilmesi ve Rublev'in dipsiz doruksuz bir şiddet dalgası esnasında tecavüz edilmek üzere olan bir kızı kurtarmak için cinayet işlemek mecburiyetinde kalması bardağı

taşıran son damla olur. İnsanların yarattığı vahşet artık onda güzel bir şey üretme hevesi bırakmamıştır, üstelik vahşet ona da bulaşmıştır, artık o bir katildir. Rublev sessizlik yemini eder ve başkentteki Andronikos Manastırı'na çekilir.

M.S. 730 yılında geçen “Ada” öyküsünün ana kahramanı Keşiş Andronikos da siyasi çalkantıdan muzdariptir. İmparator fermanla resimler karşısında tapınmayı putperestlik olarak ilan etmiştir. Resimler kaldırılacak, direnenler ağır şekilde cezalandırılacaktır. Daha önce resimler karşısında tapınmış olan Andronikos yeni değişikliği kabul ederse bugüne kadar hem kendisini hem de başkalarını aldatmış olacağını düşünür, zindana atılmamak için de Bizans'ın başkenti İstanbul'da (Byzantion) yer alan manastırından kaçar. Otoritenin kendisine ulaşamayacağı ama kendi inancını özgürce yaşayabileceği bir mekân olarak bir adayı tercih eder. Mecbur kalmadıkça kimseyle konuşmayacağı ıssız bir adadır bu. Onun da payına sessizlik düşmüştür. Bu sessizlik kararı ikinci/tamamlayıcı öykü olan “Tepe”de öğreneceğimiz üzere olabilecek en ağır şekilde cezalandırılacak, Andronikos susması ve uyuması engellenerek, zorla konuşturularak ölmesi sağlanacaktır.

Andrey Rublev ile ustası ve mentoru Yunan Theophanes

Andrey Rublev ile *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nin bir diğer ortak noktası, Bizans ve Bizans sanatıdır. Rublev'in ikona ve fresk hocası/ustası ve aynı zamanda mentoru Yunan Theophanes Bizanslı'dır ve sanatında Bizans tekniğinin en önemli ustalarından birisidir. Filmde de öyküde de dini amaçla üretilen sanat (ikona ve freskler) söz konusudur; Keşiş Rublev bu eserleri üreten bir sanatçıdır, Andronikos

da bu eserlerden oluşan sanata düşkündür. İki eser de sanat eseriyle iman (Tanrı inancı) arasındaki salınım odaklanır. **Andrey Rublev**'de inanç krizi yaşayan keşiş, sanatını terk eder; *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nda inanç krizi yaşayan keşiş ise yaşadığı topluluğu. İkisi de ne yapması gerektiğini tam olarak bilmiyordur ve çareyi kaçmakta/uzaklaşmakta ve asketizmde bulur. Çok geçmeden ikisi de yanıldığını anlayacaktır. Bu bakımdan "Tepe" öyküsünde Doğulu kölenin anlattığı o çarpıcı masalı -**Karasu**'nun yazım tercihlerine dokunmadan- aynen alıntulamakta fayda var (2021, s. 103-105):

Mimarın birine yüzlerce, binlerce, kesilmiş, yontulmuş taş veriliyor, kendisinden bir saray yapması isteniyor. Bu öyle bir saray olacaktır ki içine giren kim olursa olsun, kendi eviymiş gibi, hangi odanın nerede bulunduğunu, hangi merdivenin nereden nereye götürdüğünü, hangi kapı açılıp hangi kapı kapanırsa hangi odadan hangi odaya geçileceğini bilsin; ama aynı zamanda öyle değişik, öyle ince yapılmış olacak ki bu saray, kim atarsa atsın adımını kapıdan içeri, ömrü boyunca böyle bir yer görmediğini de, göremeyeceğini de bilsin, anlasın.

Yalnız, mimardan istenen bir şey daha vardır. Kendisine verilen taşlar renklidir. Bu taşları yan yana, üst üste dizerken, dizdirirken, aynı renkli iki taş ne yan yana gelecek, ne alt alta, ne üst üste. Koca sarayda, yalnız bir yerde, bir tek noktada, yalnız iki taş, aynı renkli iki taş yan yana düşebilecek.

Mimar işe başlamış, bütün uyanıklığıyla davranarak, bütün ustalığını kullandığına inanarak bir kat taşı dizdirmiş, ikinci sırayı dizdirirken karşılaştığı güçlüklerden yılmış. İlk sırayı bozmuş. Bir köşesinden başlayarak yapayım demiş sarayı. Birkaç dizi taştan sonra başka bir köşesine geçmiş. Artık, yaptıklarını yıkmak istemediği için. Gel zaman git zaman, aynı renkte iki taşı yan yana koymak zorunda kalacağını her görüşünde, o parçayı bırakıp biraz ötede yeni bir duvar parçası ördürmeğe başlamış. Aynı renkte iki taşı ancak tek bir kez yan yana koyabileceği düşüncesi onu o kadar yıldırılmış ki bu iki taşın buluşmasını hep "ileride gerekserim" diyerek ertelemiş. Günler, aylar, yıllar geçmiş böylece; artık bir ayağı çukurda, her akşamla, her sabahla son gününü, son gecesini yaşayan, yaşaması olası bir kişi haline geldiğinde bir de farkına varmış ki

Bir de farkına varmış ki, korkusu içinde, yıllardan beri bütün işçileri yanından ayrılmış olduğu, gerçekte onları kendisi uzaklaştırdığı, tek başına kaldığı halde, sanki bütün işçilerinin tükenen sabrını kendinde biriktirerek, bütün işçilerinde tükenen kendi sabrını gönlünün gönlünde toplayarak, bütün işçilerinin gücünü kollarına aktarmağa çalışarak ördüğü parça parça duvarlar kendisine verilen arsanın her yerini doldurmuş. Ama hepsi ayrı duruyor, hepsi birleştirilmeği bekliyor. Bu arada sarayı, sarayın gerçekleştirmesi gereken koşulları aklından büsbütün çıkarmış olduğu için

bu duvarları birleştirmeye, kapatmağa gücü yetse bile, ömrü yetse bile, bu bitecek yapı saraya değil, herkesin bilebileceği ama eşine kimsenin rastlamamış olacağı bir saraya değil, hayvanların barınabileceği bir ahıra bile benzemeyecek. Ne saray ne yapı varmış ortada, ne de bunların düşüncesi.

İoakim'in içinde bir tek soru kıvrılmıştı o gece, inceden inceye: Yapmasa ne olurdu? Uğraşmasa ne olurdu?

O yaşta, yükümü anlamaktan çok yadsımağa yatkındır insan...

O gece anlatılan masalın bu noktayı aydınlatan, cevaplayan bir yerleri vardı herhalde. Orasını ansımıyor. Ancak, bütün bu bilgiler, bir insanın bu oyunu niye kabul edebileceğini, bu oyuna, bütün ömrünü harcatan böyle bir oyuna niye girebileceğini anlatamazdı o yaşta bir İoakim'e. Andronikos, hayatını o kadar dolduran bir anı, bir yaşayış biçimiydi ki bu mimarla kendi arasında herhangi bir bağ görememiş, ya da herhangi bir bağ olamayacağını kesinlikle düşünememişti.

Doğulu köle, saatlerce sürmüş gibi olan masalını bitirdikten sonra İoakim'e şunu sormuştu: Ne anladın bunlardan? Bu masal sana neyi düşündürmek ister? Sonra İoakim'in karşılığını beklemeden doğrulup yerinden kalkmıştı. Yürürken "Hayat" demişti, o kadar.

Bu Doğu masalındaki "sadece tek bir kez yan yana gelebilecek aynı renkli taş", **Andrey Rublev**'de sanatçıların, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* kitabında Andronikos'un (ve "Tepe"nin finalinde) doğru olanı yapması gerektiği zaman yapması şeklinde ortaya çıkar. Andronikos işkenceyi ve ölümü göze alarak geri döner çünkü örmeye başladığı duvarın yaslanacağı sağlam bir yer olmadığını fark etmiştir, böyle bir durumda ıssız bir adada "bir inanç duvarı" inşa etmenin anlamı yoktur. **Andrey Rublev**'in açılış sahnesinde balona binen Yefim, çan yapmayı bildiğini iddia eden (başarısız olursa öldürülecek olan) genç Boriska ve ikona ressamı Rublev tıpkı Andronikos gibi inanca ve cesarete sarılıp sanatlarını üretme yolunu seçerler. Aynı renkli iki taşı yan yana dizmeye cesaret edebilmektir mesele, gerisi ondan sonra gelir. İoakim gibi düğmeyi baştan yanlış iliklersen 50 yıl sonra bile "O iki taşı yan yana koymalıydım" dersin. "Tepe"nin kahramanı İoakim acı dolu bir pişmanlık içindedir, zamanında doğru/yerinde tepkiyi verememiş olmaktır onun zihnine onlarca yıldır bir kıymık gibi batıp duran. "Tepe" onun hatasından dönüp, bu işkenceye son vereceği bir gelecek tasavvuruyla son bulur.

Andrey Rublev ve *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* iki temel çatışma bandında ilerler. Yüzeyde birey-otorite çatışması yer alır, ikisi de baskıcı ve buyurgan erkler (güç merkezleri) karşısındaki insanı anlatırlar (Kırşallıoba, 2004, s.5-6). O yüzeyin altındaysa kişinin kendi içindeki çatışması yer alır. Hatalar, ayıplar, acılar,

pişmanlıklar bu iç çekişmesini körükler. Yıkılmakta olan değerlerin olduğu bir coğrafyada çürümenin, yozlaşmanın ve şiddetin bireysel ve toplumsal düzlemdeki etkilerini ele alan epik eserlerdir bunlar. Bireylerin yaşadığı spesifik olaylar üzerinden toplumsal genellemelere varırlar. **Andrey Rublev**, “Ada” ve “Tepe”nin çekirdeğinde inanç krizi yer alır, bu da kendi içinde ikiye ayrılır: iman krizi ve yaptığın işe duyduğun inancın krizi.

Bu kurmaca krizlerin bu eserlerin yaratıcılarının (normal hayatta) yaşadıkları krizlerin bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz. Gerek **Andrey Tarkovski** gerekse **Bilge Karasu** içinde buldukları toplumların değer yargılarıyla çelişen hassas ve entelektüel sanatçılardır. İkisi de kısmen dışlanmış hatta bir noktaya kadar yok sayılmıştır, bu yüzden alıngandırlar. İkisi de ülkesinin genel gidişatından, politik istikametinden rahatsızdır ve özgürlük meselesine büyük önem verir. Eskiye yıkmadan yeniyi inşa etmenin mümkün olmadığını bilirler. Ne siyasi atmosfere ne de kültür sanat ortamına güven duyarlar, çatışmacı hatta kavgacıdırlar. Sisteme ayak uydurmakla kalıp direnmek arasında bir noktadayken bu iki eseri yaratmışlardır. **Andrey Rublev** ve *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* yaratıcılarının bu noktadan itibaren nasıl davranacağını, ne gibi bir çizgiyi tercih edeceklerini (neleri feda edeceklerini) karara bağlaması ve ilan etmesi bakımından birer kırılma noktasıdır. Bu iki eser, **Tarkovski** ve **Karasu**’nun sadece bir kez yan yana gelebilecek aynı renkli taşları yan yana koymasını olarak değerlendirilebilir. İki eser arasındaki benzerlikler bununla da kalmaz.

Andrey Rublev’de yaşam enerjisini ara sıra ekrana gelen atlar simgeler, bu atlar bazen yaralı, bazen ölmek üzere, bazen de gayet dinçtirler, cereyan eden hadiselerin verdiği genel ruh hâlini yansıtır. *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*’nda ise bu, yakalanıp boynundan zincirlenmiş bir tilki üzerinden yansıtılır.

Andrey Rublev ve *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*’nda topoğrafya çok önemli bir öğeye dönüşür. Üç keşiş (Rublev, Andronikos, İoakim) anlatı boyunca sürekli zaman ve mekân/uzayı kateder. **Tarkovski** ve **Karasu**, sürekli düşünen ana karakterlerini tekleşme ilkesinin (zaman, mekân ve nedenselliğin) dışına itmeye çalışıyor gibidir. Üç karakter de akıl yürütür, zihinsel hesaplaşmalara girer ve çeşitli meseleleri karara bağlarlar. Üçü de zamansal sıçramalarla dolu bir zihin yapısına sahiptirler; bazen dört yıl sonraya (**Andrey Rublev**), bazen bir gece önceye (“Ada”) bazen de 50 yıl önceye (“Tepe”) sıçrarlar. Hafızayla kurdukları ilişki güçlü ve derindir.

Anlatı içinde zamanı katedişleri bakımdan Rublev ve Andronikos'un çok daha ilginç bir ortak özellikleri vardır. **Andrey Tarkovski** *Andrey Rublev*'de karakterin ruh hâlini seyirciye başarıyla yansıtmak için yavaş bir sinema tercih eder. Düşünceler usul usul demlenirken hayatın akışı âdeta yavaşlar, **Tarkovski** bizi Rublev'in psikolojisine ("Bu gidişle hiçbir şey olmayacak" hissine) yakınlaştırmaya çalışır. Aynı şeyi **Bilge Karasu** da yapar. Andronikos'un inançlarının sallantıya girdiği kişisel buhranının kemiklerimize kadar işlemesi için onun adaya yerleştiği saatleri neredeyse en ince ayrıntısına kadar (bazen lüzumsuzmuş gibi görünen detaylar paylaşarak) uzattıkça uzatır. Nasıl ki bir insanın onlarca yıllık inançlarını (ve temel duruşunu) bir anda değiştirmesi mümkün değilse, Andronikos da adaya öyle bir anda yerleşemez. Tabii ki burada ada bir simgedir, yeni ve daha önce pek kimsenin ayak basmadığı ıssız bir yolu/yöntemi simgelemektedir. Adaya gece çıkılması da tesadüf değildir, yeni bir inanç, yeni bir değerler sistemine giden yol ilk başlarda karanlıktır. Açlık ve susuzluk gibi yan etkileri olabilir, nitekim Andronikos'un sağı solu yara bere olur, vücudu kanar. Adaya çıkma ve (suyu bulup) adaya yerleşme zamanla köklü bir inanç değişikliğinin metaforuna dönüşür. İki sanatçı da zamanı yavaşlatır, böylece karakterine düşünmek, değişmek ve dönüşmek için fırsat vermiş olur.

Kaynakça

- Bird, R. (2004). *Andrei Rublev*, BFI Publishing, Londra.
- Karasu, B. (2021). *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, On Altıncı Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kırşallıoba, M. (2004). *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı'nda Olay Örgüsü*. Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.